

Tömörkény István

A régi világból

Régen beszéd tárgyul fették már és még ma is talányos, hogy annak idején, az alföldi betyárvilágban, miként tudott annyira elbújni a zsandár meg a katona elől az üldözött pusztai lovas, mint amennyire el tudott. Igaz ugyan, hogy más világ volt. Megbújhatott a tanyákon. De nem volt akkor annyi tanya, mint most. Volt ellenben vízparti sumár a kiöntésekben, amiknek bozótjában lovastul eltűnhetett. Ott voltak a rétek, mocsarak, amikben a gázlótut csak a járatos ember ismerte, hát ide húzódtak. Ez az ősvédekezés volt, bemenekülni a vizet és mocsarak birodalmába, olyan száraz szigetre, amiről senki más nem tudott, s áruló onnan senki nem lehetett, hacsak a tűz füstje nem szelcsöndes időben. Mindez azonban régen volt, nem is tudjuk, mikor volt, míg emezek alig egy félszázad előtt még mindig tudták mutogatni, hogy miként lehet eltűnni a zsandár elől. Pedig olykor egész század lovas katonát küldtek ki egyetlen ember ellen.

Összevethetünk minden előnyt. Elsőben, hogy amazok idegenek és járatlanok voltak e térségeken, s úgy mozogtak rajtuk, akárcsak az afrikai homokon tévováltak volna. Míg emezek minden bokrot, pár százból álló nyárfaedőt ismertek. A nép is elbújtatta őket, s nem mindig csak félelemből, mert a honvédelmi üldözést járta akkor, s elég volt ezt mondani: „nyomomban a zsandár” – s kész volt a rejtegetés. A nomád cigányok, a korotáróval közös mesterséget folytatván, eltanulták annak a jelzéseit, amik erdősarki fákra, utak oldalára, hidak korlátjára vannak írva, amit más ember észre sem vesz, a hozzáértő pedig úgy elolvassa, mint az írott levelet. Ismeretes, hogy a kútágásokkal, azazhogy a gémekekkel és az ostorfával telegrafálni tudtak. Az messze ellátszik. S ha kint valahol a pusztában a gulyás vagy csikós katonaságot látott, tilosra állította a kútgemét. Az messziről megmutatta az üldözött lovasnak, hogy igyekezzen arról a tájról elfele, mert ott keresik. Mit tudott az ilyesmiről a zsandár? Beállhatott ő tizedmagával a csárdába, elbújhatott s leshette az üldözöttet, hogy mikor majd gyanútlanul bejön, hirtelen aláverik: azonban hát az éppen akkor nem ment a csárdába, mert a csárdásnak is volt annyi magához való esze, hogy tilosra állította a kútágast.

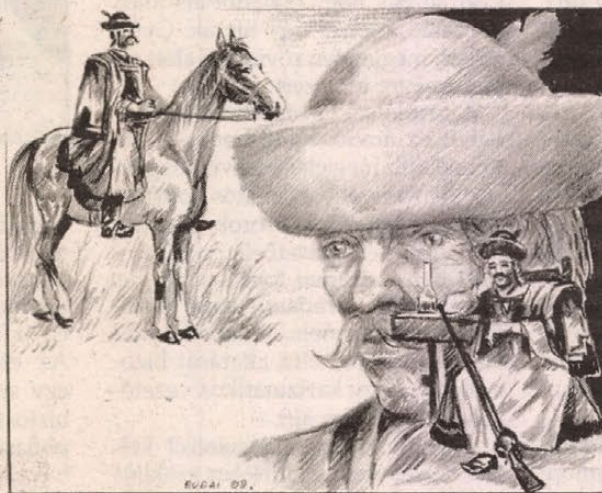
Ezekben a dolgokban nyertek az üldözökn, míg ezek meg elbuktak abban, hogy tájékozatlanok és értelenek voltak. De még mindig nem elegendő magyarázat ez arra nézve, hogy a pusztákon, réteken, ahol messzire el lehet látni, hirtelenében úgy eltűnjön valaki, mintha a föld nyelte volna be. Erre vonatkozólag nemrég, mikor más régi ügyben egy öreg úriemberről tudakozódtam, érdekes dolgokat mondott el. Hogy mifélek voltak a megbújások, a „vermések”. Hogy hova bújtak akkor, mikor a csárdákat is szétverte a policáj.

Beszélt az öreg úr, hogy abban az időben a társával kint vadászott a réti földelken. Tiszai kiöntések, semlyékek voltak ezek, egy-két lábnyi víz volt rajtuk, amiben még gyalog is lehet járni, de már a ladikot is elbírija. Hát haladnak egyik arra, másik erre. Boldog világ járt még akkor a réti vadászra. Egy helyen dombot talált, amit benőtt a vízi sás: no – gondolja –, aközé bemegy, ott bizonyosan fészkel. Hallja ám aztán, hogy malacok rőfögnek benne.

– Haj – beszélte –, mindjárt láttam, hogy itt baj van. Ne lássak, ne tudjak semmit. Szó nélkül fordultam vissza, nehogy valami bolond puska a bozótból rám süljön. Integtettem a társamnak, hogy csak vissza, vissza, de sebesen visszafelé.

Azzal elhúzódtak onnan. Mondja a társának a tapasztalatait, amaz pedig még meglepőbbet közöl vele. Hogy az a szénaboglya, amely ott a réten látszik, nem az valójában. Pedig mindenki annak tekinthette volna. Hogy olyan boglya, amelyet idejében nem bírt már elhordani a gazda, mert víz lepte el a rétet, s az most már ott marad, míg ismét majd egyszer lemegey

a víz, s akkor kocsival meg lehet közelíteni. Csak aki így, mint a vadász, véletlen ment feleje, láthatta meg, hogy csak utánzata a boglyáknak, s igazában külön erre a célra épített rejtek, amelynek bejárata van, s most is tartózkodott benne néhány ember, lovakkal.

BUDAI TIBOR RAJZA

Ilyen furfangos búvóhelyek voltak abban az időben a szegénylegényeknek. Így tudtak észrevétlenül eltűnni, hogy mikor az üldözők már a nyomukban vélték lenni, egyszer csak elvesztek a pusztáról, mintha a föld nyelte volna el őket, s így tudtak újból előtörni megint ott, ahol nem várták.

No, aztán vakmerőségük nem is ismert határt. Az ötvenes években fényes nappal történt egy ház kirablása a belvárosban. Ez volt az a híres Kohenné-féle eset, ahol lovasok jelentek meg az utcában nagy hirtelenséggel, a házbelleket lefogták, kirabolták, s mire valakinek eszébe jutott volna, hogy segítséget hívjon, már akkorra lovon úgy elvágattak, hogy senki sem tudta, hogy merre mentek. Az eset nem is valami félreeső utcában történt, hanem egyikén a főhelyeknek, s magának a hatalmas megyefőnöknek, Bonyhádyknak is abban az utcában volt a lakása.

De nem is maradt a dolog bosszúlatlanul. Bonyhády a legszigorúbb nyomozást rendelte el, s nagyon sok embert elfogtak akkor, s főbe is lőttek egynéhányat. Azt azonban már bajos volna megmondani, hogy mindet jogosan-e vagy pedig jogtala-

nul. Mert nem sokat teketóriáztak; minden áron megfélemlíteni és elretenteni akartak, ami, mint a későbbi esetek igazolták, nem nagyon sikerült. Elég volt a gyanú arra, hogy valaki börtönbe kerüljön, s olyan vád, amelyre minap már egy bíró sem adna semmit, mindig elegendő volt oknak az agyonlövésre.

A többek közt ebben az ügyben befogtak egy Szilágyi nevű pusztai embert is. Az volt róla a vád, hogy ő is ott volt a bandában, s lóháton állt őrt az utcán, míg a többiek a házban raboltak. Az ember mindvégig tagadott.

– Nem voltam én ott, uram, soha.
– Hát hol voltál?
– Kint voltam a pusztán, a juh mellett.
– Ha kint voltál, bizonyítsd be.

Azt azonban nemigen lehet bizonyítani, hogy valaki juhot őriz egy olyan pusztán, ahol rajta kívül ember nincsen.

– Kivel bizonyítsam? A bürgét nem hozhatom be tanúnak.

(Hát ha behozta volna is, akkor sem adtak volna rá semmit.)

Tanú nem volt ellene senki, csak egy ember. Ez éppen Bonyhády megyefőnök inasa. A megyefőnök ott lakván ugyanabban az utcában, az inas a ház ablakából látta a lovasokat, amint bevágattak, meg azután ahogy elrohantak ismét. Ez az ember így hát a főtanuk közül való volt, a tagadókkal szemben mindig őt vették elő: mondja meg, hogy ott volt-e emez vagy amaz a bandában. Most is előhívták.

– Nézze meg ezt az embert. Ott volt-e?

– Jól nézzen meg – mondta neki Szilágyi juhász –, hogy csakugyan ott voltam-e én is?

Az inas ránéz, s gondolkodik. Egészen biztosan nem mert mondani. Habozott, tusakodott. Utóbb azt mondta: – Úgy gondolom, hogy ott volt...

Ez az egyetlen mondanás, ez az „úgy gondolom” elég volt arra, hogy a bíróság bűnösnek mondja ki a juhászt. Nemcsak bűnösnek mondta ki, hanem még ráadásul halálra ítélte s rövidesen agyonlövötte Szilágyit.

Lehet ugyan, hogy csakugyan ott

volt, de az is lehet, hogy nem volt ott. De ilyen apró skrupulusokra nem sokat adtak abban az időben. Néhány embert agyon kellett löni okulás gyanánt, ez bizonyos volt. Válogatni pedig nemigen válogattak, vették, amelyek éppen előkerült. Mint ahogy a gazdasszony is azt a csirkét öli meg, amelyiket hamarabb meg tudja fogni.

De nem mindenki volt abban a pörben ilyen kétes bűnösségű, mint a szegény Szilágyi juhász. Pedig azok is éppúgy tagadtak, mint ő, mivelhogy az ilyen bajokat nem nagyon szokta elvállalni senki sem. Befogták például ugyanakkor Lugosit, a fényes bőrt. A gúnyneve volt neki az a „fényes bőrű”. Maga az ember olyan foglalkozásban élt, amely azóta már e tájon kivészett: réti ember volt. Affajta vadász, halász, aki tavasztól őszig a réti vizeken, irtatlan nádasokban bolyong, födelet csak télen ismer, s egész nap a vízben lábál. Mondják, hogy ettől a sok vízben állástól olyan csillogóra fényesedett ki a bőre, mint a hal pikkelye, s a napon csillogott.

Ezt a fényes bőrt Lugosit is behozták ugyanabban a vádban. Tagadott mindent.

– Én? – mondta. – Lövon? Vízi ember vagyok én, lovam sohase volt, nem is tudok rajta járni! Meg aztán nem kell nekem senki aranya, ezüstje, megélek én a réten abból, amit az isten ad. Nem bántottam én még soha a másét, tekintetes urak.

A hallgatóságból erre beleszólt a beszédbe egy parasztember.

– Most is hazudik!

Lugosi arra fordul:

– Ki meri ezt nekem mondani? Mijét vittem én el kendnek?

A bíróság is kezdett érdeklődni, hogy no, csakhogy van egy vádló. A parasztember folytatja:

– Azt a subát is, ami a nyakában van, tőlem lopta.

– Én? – pattan föl Lugosi. – Mindig az enyém volt ez a suba. Bizonyítsa kend be, hogy kendé volt.

– Hát be is bizonyítom – mondja nagy nyugodtan amaz.

Erre már a bíróság is kíváncsi volt, mivelhogy a suba nagyon egyforma valamennyi, s a belsejébe nem szokták belevarni a tulajdonos nevét.

– Hát – mondja tovább az ember –, meg kell nézni azt a subát. Mert annak a subának a nyakába háromszáz forint van bevarrva.

Leveszik Lugosi nyakából a subát, megvizsgálják, fölfejtik a bőrt, hát csakugyan ott volt a nyakba bevarrva háromszáz forintnyi Kossuth-bankó. A fényes bőrt erre aztán már nem szólhatott semmit, ment ő is a többi után, puskacsó elé. A parasztembernek pedig megköszönték a szívességet, s azután – azután alighanem megbüntették, hogy miért mert Kossuth-bankót rejtegetni a subagallérban...

1902

Baka István két verse

November

A fonnyadó falevelek,
mint öregasszony-ajkak.
Szétgurult olvasószemek
a földeken a varjak.

És templomboltozat az ég,
a felhő isten árnya.
Görnyed a novemberi rét
bokrok alázatába.

Imát motyognak levelek:
elfonnyadt, ráncos ajkak.
Megalvadt vércsomók utak
ereiben a varjak.

Jövendölés egy télről

Fekete ágakra telepszik
a hó – csikos fegyencruhát
kapnak majd a kopaszra nyírt,
felemelt karu fák.

Ez lesz az erdő. De a réten
öküllé fagy a rög, s az égbe
varjakat hajigál a kínok
s diűhök vad feketesége.

JEGYZET

Színházak

Vidéki színházak – akartam címül írni, aztán mégis elhagytam a jelzőt, mert véletlenül sem szeretném, ha bárki lefokozást érezne ki belőle. Mert nem lefokozni, hanem ellenkezőleg: érdemük szerint dicsérni akarom a kultúrának ezeket a vidéken működő templomait.

Lapunkban – lehetőségeinkhez képest – gyakran szólnunk munkájukról. A közelmúltban is hírt adtunk nyíregyházi, kaposvári, békéscsabai sikerekről, értékes bemutatásokról, sikeres kezdeményezésekről. Ha még tábbra vonjuk a kört, azt látjuk, hogy jelentős előadások láthatók Egerben, Miskolcon, Debrecenben is. Olyan darabok kerülnek színre, amelyek a színház alapkövetelményeinek felelnek meg, vagyis élvezhető kapcsolódást és gondolkodásra készítő utatvalót is adnak a nézőnek. Limonádé helyett látható például ezekben a hetekben Németh László régen látott műve, *A két Bolyai*, Móricz örök érvényű munkája, a *Rokonok*, másuttal a *Tizenkét diűhös ember*, megint más vidéki színházban az

Énekes madár. Csupa-csupa komoly játék, amely a – Paskándi Géza szöbillelésével élve – „világot (fő)jelentő” deszkákon zajlik.

Mintha a vidéki színházak összebeszéltek volna, s együtt és külön elhatározták: visszaszerezzük a közönséget. Jó pillanatban érezték meg, hogy tartalmas szórakoztatással ez most lehetséges. Amikor a képernyőt és a mozivásznat az öncélú öldöklés paradicsomlévére fröcsköli tele, amikor bugyuta történetekkel, (hetente indított) újabb és újabb végeláthatatlan sorozatokkal, sokkolva előadott bűnügyi petárdákkal kívánják a nézőt székehez szögezni, jó színházi előadások ígéretével talán kimozdíthatók az emberek ebből a kómás állapotból.

Sikert kívánunk hát a rohamhoz – Miskolctól Zalaegerszegig, Kecskeméttől Sopronig minden igyekvő színházunknak!

-nn-